
Esclaus a pagès. El cas de Barberà del Vallès, 1379-1438

Marc Estapé Solernou / mestape1971@gmail.com

Després de l'arribada de la pesta negra a Catalunya i fins ben entrat el segle xv, gairebé la tercera part dels masos de la parròquia de Santa Maria de Barberà (actual Barberà del Vallès) van tenir esclaus i esclaves. Es descriuen els nou casos documentats, així com els seus propietaris, tot incidint en aspectes econòmics i socials dels masos on habitaven. Es reconstrueix la biografia de la Margarida, que fou esclava al mas Estapé, a partir de diversos documents notariais que permeten resseguir els trets principals de la seva vida durant gairebé cinquanta anys.

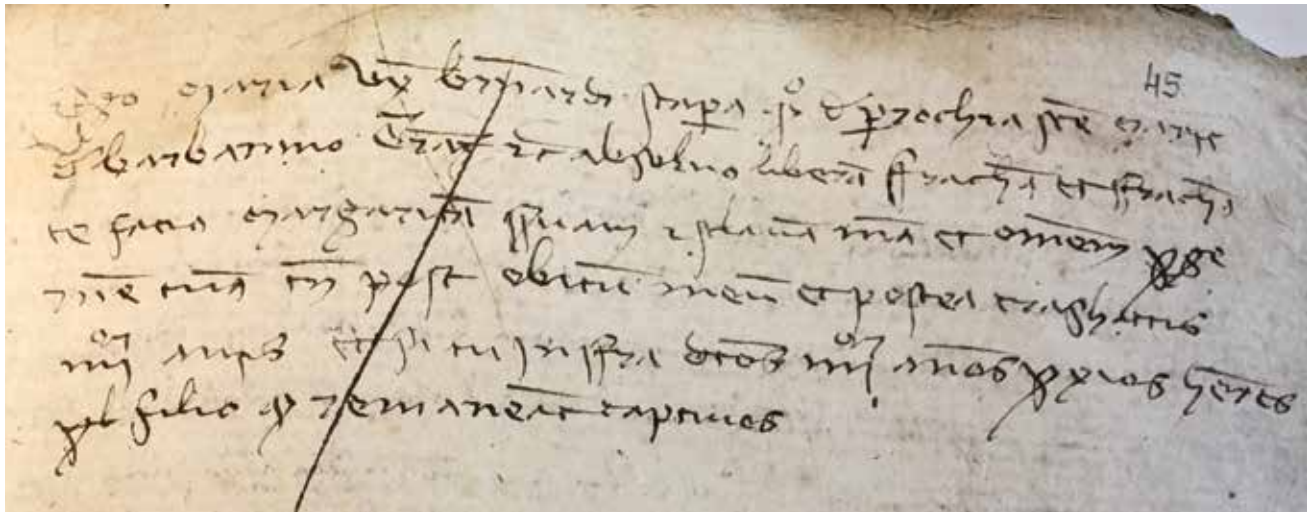

Figura 1. Primera referència documental de la Margarida. Fotografia: Marc Estapé. (ACVOC-AHTE. Fons notarial, 73/2, f. 45r. 30 de juny de 1383).

“Jo Maria, esposa del difunt Bernat Estapé de la parròquia de Santa Maria de Barberà, de bon grat i des de la certa ciència et declaro lliure i franca, i et faig franca a tu Margarida, serva i esclava meva, i a tota la teva descendència després de la meva mort i un cop hagin passat quatre anys, però si dins aquests quatre anys propers tinguessis un fill, que romanguen captius”. (Transcripció feta per Robert Àlvarez).

99

Introducció

La Margarida fou una esclava que va viure entre els segles XIV i XV a la parròquia de Santa Maria de Barberà (actual municipi de Barberà del Vallès). Va passar bona part de la seva vida essent una propietat més de la família pagesa que vivia al mas Estapé d'aquesta parròquia. Va tenir dos fills, una nena i un nen, que en néixer van esdevenir, automàticament, esclaus al mateix mas.

Vaig descobrir la història de la Margarida i els seus fills mentre revisava manuals del fons notarial de Terrassa de finals del segle XIV. La troballa fortuïta d'un document on es prometia el seu alliberament (Figura 1) va significar l'inici d'una recerca adreçada a respondre els interrogants que plantejava. Uns interrogants que van créixer amb successives troballes al mateix fons de més esclaus, i esclaves, en mans de pagesos de Barberà. Per què els pagesos d'aquesta parròquia eren propietaris d'esclaus durant aquests anys? Fou Barberà la regla o l'excepció?

Per contestar aquestes preguntes vaig emprendre una recerca més àmplia adreçada a aquells arxius que podien contenir documents dels habitants de la parròquia de Santa Maria de Barberà d'aquests segles.

Malauradament, la rectoria on es custodiava l'arxiu parroquial va ser cremada en onze ocasions durant la guerra civil (Josep Maria MARTÍ I BONET, 2008, p. 302), per la qual cosa em vaig concentrar en els arxius notariaus de la comarca del Vallès Occidental i de Barcelona.

Així, s'ha revisat el fons notarial de Terrassa de l'Arxiu Històric de Terrassa i el fons notarial de Sabadell de l'Arxiu Històric de Sabadell des dels primers manuals fins a 1500. També s'ha revisat el fons notarial de Sant Cugat, custodiat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, des de la seva creació fins a 1467. Davant la magnitud de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona s'han revisat dues sèries temporals de manuals del segle XIV, la primera entre 1367 i 1375 i la segona entre 1383 i 1389, cobrint un total de 16 anys. En el cas de localitzar instruments notariaus on apareixien persones de poblacions properes a Barberà del Vallès, la recerca s'ampliava a la resta de manuals d'aquell notari fora de l'interval d'anys a revisar. També s'han buidat els manuals del notari sabadellenc Joan de Moles d'aquest arxiu entre 1409 i 1453.

Adicionalment, també s’ha revisat un manual notarial inèdit de la parròquia de Santa Maria de Barberà amb dates extremes entre 1391 i 1436.¹ Aquest manual es troba a l’Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà i ha permès perfilar amb una major riquesa de detalls la biografia de l’esclava Margarida.

El resultat d’aquesta recerca s’exposa a continuació i ens permet comprendre millor un fenomen sovint oblidat, l’esclavitud a la Mediterrània, que també va ser present al camp català a la baixa edat mitjana

Context

100 El context temporal on s’han localitzat esclaus en mans dels pagesos de Barberà ens situa de ple dins l’anomenat “segle d’or” de l’esclavitud medieval mediterrània, que transcorre, aproximadament, entre 1348 i 1453 (Roser SALICRÚ I LLUCH, 2017, p. 54). El nom no és casual. L’arribada de la pesta negra l’any 1348 va provocar una gran mortaldat, que facilità l’arribada sistemàtica i organitzada d’esclaus del Mediterrani oriental que s’afegien als esclaus musulmans procedents de les guerres a la península, abordatges o ràtzies al nord d’Àfrica. A Catalunya, a més d’esclaus procedents d’altres indrets, hi trobàvem esclaus sards. Els reis de la Corona d’Aragó van esclavitzar els habitants de l’illa de Sardenya que es van rebel·lar contra la seva autoritat. A la Taula 1 podem veure la distribució d’esclaus a Barcelona entre 1380 i 1462 segons la seva procedència (Antoni ALBACETE I GASCÓN, 2015):

Procedència	%
Euroasiàtics	32%
Musulmans	20%
Balcànics	15%
Sards	10%
Negres africans	5%
Turcs	5%

Taula 1. Distribució d’esclaus a Barcelona segons la seva procedència entre 1380 i 1462.

¹ AMSMB, 1.6.02.

L’escassetat de mà d’obra i la consegüent inflació de salaris van ajudar a mantenir el flux d’esclaus arreu de la Mediterrània fins a la caiguda de Constantinoble, l’any 1453, que significà la fi de l’arribada d’esclaus euroasiàtics.

Els primers documents localitzats ja apuntaven a aquest interval. La sospita es va confirmar un cop finalitzada la recerca, ja que les dates extremes on s’han pogut documentar esclaus propietat de pagesos de Barberà van de 1379 a 1438.

Pel que fa al context geogràfic, hem d’imaginar la superfície del terme baixmedieval del castell de Barberà a partir del terme municipal actual afegint-hi dues grans retallades que va patir al segle xx. D’una banda, les 66 hectàrees del barri de la Creu que l’any 1957 van ser adscrites a Sabadell. I, de l’altra, les 33,4 hectàrees que va perdre com a conseqüència de la formació del municipi de Badia del Vallès, l’any 1994. Es considera en aquest treball el terme baixmedieval. És una qüestió pertinent perquè, tant la probable ubicació del desaparegut castell termenat de Barberà com el mas Sala (actual Can Viloca) es troben actualment dins del terme municipal de Sabadell. Com veurem, ambdós tindran el seu protagonisme.

El terme de Barberà limitava a l’est amb Santiga i Montcada i Reixac, al sud amb Ripollet i Cerdanyola, a l’oest amb Cerdanyola i Sabadell i al nord amb Sabadell i Santiga.

L’orografia del terme ens configura tres zones força diferenciades. En primer lloc, el riu Ripoll i la seva riba que creua el terme, aproximadament per la seva zona central, de nord a sud. El curs del Ripoll ha anat excavant marges profunds que delimiten de forma natural la llera i la riba. A l’oest del Ripoll trobem una gran plana que s’estén cap al riu Sec. Finalment, a l’est del Ripoll trobem la serra, suaus turons esquitxats de torrents molt característics d’aquesta zona del Vallès.

El terme del castell de Barberà, amb la parròquia de Santa Maria de Barberà, formava part de la vegueria de Barcelona que incloïa la ciutat de Barcelona, el pla de Barcelona, el Vallès, el Maresme fins a Caldetes, i gran part del Baix Llobregat. La documentació notarial conservada ens revela que els pagesos de Barberà es desplaçaven cap a les viles i ciutats properes de la vegueria. Principalment, Sabadell, Terras-

sa i Barcelona. En menor mesura, Sant Cugat del Vallès. Malauradament, sabem ben poc de la vinculació amb Granollers i Caldes de Montbui, perquè no s'han conservat els seus arxius.

La distància des de l'església de Santa Maria al centre de la vila de Sabadell era inferior als tres quilòmetres. Aquesta proximitat marcarà una intensa relació econòmica i social amb la puixant vila, que també propiciarà l'adquisició de terres a Sabadell per part dels pagesos de Barberà. El mercat setmanal es convertirà en la destinació principal de les transaccions comercials i financeres d'aquests pagesos, mentre que la fira anual concentrarà les transaccions de major envergadura, com la compra de bestiar. La presència de notaria ajudarà també a crear sinergies de tot tipus amb la vila veïna.

Menys intensa, però també rellevant, era la relació dels habitants de Barberà amb la vila de Terrassa, que es trobava a uns dotze quilòmetres de distància. La fira anual, de vuit dies de duració, i el mercat setmanal articulaven els intercanvis amb el seu entorn territorial. De manera similar al cas de Sabadell, la presència de la notaria va ajudar que aquesta vila fos la destinació dels diferents estaments de Barberà per dur a terme tot tipus de transaccions.

D'altra banda, la distància des de la mateixa església de Santa Maria fins al centre de la ciutat de Barcelona era d'uns setze quilòmetres. Barcelona era la capital del Principat de Catalunya, cruïlla de camins, seu del poder jurisdiccional reial i del religiós, i amb una intensa activitat comercial amb altres ports de la Mediterrània. La potència econòmica de la ciutat atreïa els pagesos de Barberà. Va ser destinació de fills cabalers que prosperaren en oficis allunyats de la pagesia.² També hi completaven transaccions comercials i financeres amb membres dels diferents gremis i institucions eclesiàstiques.³

2 Vegeu AHPB, 50/3, f. 18r, 18 de gener de 1393, on Antic de Masferrer, fill de Berenguer de Masferrer de la parròquia de Santa Maria de Barberà, promet estar durant els següents sis anys aprenent l'ofici d'argenter a Barcelona. Vegeu també AHPB, 64/3, f. 59v, 28 de desembre de 1395, en què els germans Jaume i Joan Salvatella, ciutadans de Barcelona, actuen com a marmessors de Bernat Salvatella de la parròquia de Santa Maria de Barberà. En aquest darrer cas no s'especifica l'ofici.

3 Vegeu AHPB 20/9, f. 2r, 5 de desembre de 1366, on Bernat Alió de la parròquia de Santa Maria de Barberà reconeix tenir una comanda de 100 lliures que li havia deixat en Pere çà Calm, doctor

Els fogatjaments de Barberà del 1378 (Esther REDONDO GARCÍA, 2002)⁴ i 1496 (Josep IGLESIES FORT, 1991; Lluís SALES I FAVÀ, 2021, p. 9)⁵ queden fora del període on s'han localitzat esclaus, però ens ajuden a entendre com era el poblament al final de l'edat mitjana. El recompte de 1378 ens informa de que hi havia 27 focs tot classificant-los segons l'estament que en tenia el domini directe: 25 focs són de nobles, un és eclesiàstic i un és ciutadà. Malauradament, no ens dona informació individualitzada de cada foc.

El fogatjament de 1496 ens diu que a Barberà hi havia 24 focs i, més important, conté els noms i cognoms dels caps de casa o bé el nom de la construcció.⁶ Així, podem classificar-los de la següent forma: 18 masos, 2 molins, 2 cavallers/nobles, el rector i un foc desconegut.⁷

La distribució dels focs és dispersa per tot el terme. Els molins són a la riba del Ripoll mentre que els masos es distribueixen entre el pla, la serra i la riba fluvial. Els pagesos, i també els moliners, cultiven camps, vinyes i horts que conformen el paisatge del terme. Al llarg de la riba, elevats sobre els marges, trobem els edificis senyoriais i l'església. A la riba esquerra, la casa de Santa Coloma. A la riba dreta, el castell termenat i l'església de Santa Maria.

en lleis de Barcelona. També AHPB, 42/1, f. 39v, 30 de setembre de 1374, on Joan Salgueda de la parròquia de Santa Maria de Barberà abona 88 sous a Bernat de Torn, ciutadà de Barcelona, per una pensió de censal mort. I, finalment, AHPB, 34/19, f. 123r, 27 de gener de 1404, on Salvador Riera, de la parròquia de Santa Maria de Barberà, reconeix tenir una comanda de 110 sous que li ha deixat en Bernat Miquel, prevere beneficiat.

4 Agraïixo a l'autora la seva amabilitat en l'aclariment de la ubicació dels 3 focs eclesiàstics que sota el topònim Barberà apareixien en el terme de Sabadell i que considero com a focs de Sabadell

5 Aquest fogatjament ha estat datat erròniament l'any 1497 quan realment es va aprovar i realitzar l'any 1496.

6 Els 24 focs són: "Mossèn Anthoni Serra, Mossèn Vilanova, Anthoni Staper, En Gonts Ballau, Pere Staper, Gaspar Steva, Pere Masferrer, Miquel Sala, Gabriel Tintorer, Antich Tintorer, Pere Soler, Johan Ledó, Johan Burut, Bernat Planes moliner, Bernat Arnau, Jaume Serra, Johan Cuyàs, Antich Ledó, Jaume Lobateres, Johan Gordiola, Lo molí del Cayet, Bernat Torrents, Lo Castell, Lo Rector". (Transcripció extreta de Josep Iglesias, *op. cit.*, p. 179).

7 Apareix un prohóm, "Mossèn Antoni Serra", que no hem pogut identificar.

Esclau	Document/s	Edat	Preu	Nació	Propietari/s	Mas
Martí	1379	--	40 ll	Tàrtar	Francesca Sala	Mas Sala
Margarida, mare	1383 - 1431	--	--	--	Maria Estapé i Pere Calvet	Mas Estapé
Margarida, filla	1401? i 1410	--	--	--	Pere Calvet	Mas Estapé
Jaume, fill	1410	8 anys	50 fl	--	Pere Calvet i Pere Estapé	Mas Estapé
Cristina	1392	--	--	Sarda	Bernat Mascaró	Mas Mascaró
Nicola	1395	27 anys	40 ll	Tàrtar	Francesc Ametller	Mas Ametller
Gabriel	1395	7 anys	18 ll	Tàrtar	Bernat Torrents	Mas de la Farigola
Antoni	1437-1438	17 anys	60 ll	Barqah	Jaume Gorgs	Mas Gorgs
Jaume	1438	25 anys	57,5 ll	Negre	Jaume Gorgs	Mas Gorgs

Taula 2. Resum d'esclaus localitzats a la parròquia de Santa Maria de Barberà entre 1379 i 1438. Elaboració pròpia.

102

Els esclaus

S'han trobat fins a nou esclaus diferents entre 1379 i 1438 que van estar en mans de pagesos de la parròquia de Santa Maria de Barberà (Taula 2).

La tipologia de document notarial on apareixen els esclaus és diversa. S'han localitzat en documents de compra-venda, però també en testaments, inventaris, promeses d'alliberament, procures o permutes. Les circumstàncies que acompanyen cada esclau també són diverses; sovint són víctimes de les necessitats, deutes o pactes dels seus amos.

En Martí, tàrtar, és comprat a crèdit l'any 1379 per Francesca Sala de Barberà a Guillem Roure, ferrer de Terrassa, per 40 lliures. En Francesc Sala, fill de la Francesca, ven simultàniament al mateix ferrer un censal mort i un violari per un total de 21 lliures per a finançar la compra sense avançar els diners. Les 19 lliures restants també les deixa a deure al venedor.⁸

De la Cristina, sarda, només sabem que el seu propietari va ser Bernat Mascaró, de Barberà. L'any 1392 ja estava alliberada i nomena procurador en Francesc Sala perquè l'ajudi a cobrar una soldada de 55 sous per set mesos de feina que li devia una persona de Sant Cugat.⁹ Es tracta del mateix Francesc Sala, que tretze anys abans havia hipotecat l'esclau Martí i que ara ajuda la Cristina, ja lliure, a cobrar el deute.

D'en Nicola, tàrtar de 27 anys, hem trobat la seva compra l'any 1395. En Francesc Ametller, de Barbe-

rà, el compra a Bernat Prats, mercader de Barcelona, per 40 lliures.¹⁰ El mercader fa constar que l'ha comprat en una subhasta legítima a la ciutat de Barcelona i assegura que prové "de bona guerra". És a dir, que suposadament va ser esclavitzat com a conseqüència d'una guerra que la societat del moment entenia com a justa.

En Gabriel, tàrtar de 7 anys d'edat, va ser venut per Bernat Torrents, de Barberà, a Jaume Salvatella, de Barcelona, pel preu de 18 lliures també l'any 1395. Aquesta venda es realitzà en el marc de diferents transaccions efectuades entre membres de les famílies Salvatella i Torrents després de la mort d'en Bernat Salvatella, de Barberà. Es fa constar que en Gabriel havia estat donat a en Bernat Torrents per un fuster de Barcelona quan tenia 1 any.¹¹

L'Antoni, negre de Barqah,¹² va ser comprat per Jaume Gorgs l'any 1437 a un colteller de Barcelona per 60 lliures quan tenia 17 anys.¹³ Quasi dos anys més tard, el va permutar per un altre esclau, en Jaume, negre de 25 anys, a Bernat Casanoves de Sant Pere de Terrassa i en va rebre 50 sous.¹⁴

10 AHPB, 34/17, f. 26, 28 de maig de 1395.

11 AHPB, 64/3, f. 61v, 28 de desembre de 1395.

12 Als documents notarials apareix freqüentment com a "Munt de Barques". En l'actualitat s'anomena Baraca i està situat a la costa de Líbia. En aquest indret finalitzaven les caravanes d'esclaus negres que havien travessat el desert del Sàhara i on embarcaven cap a altres ports de la Mediterrània. (Vegeu Ivan Armenteros Martínez, 2012, p. 145).

13 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 138/2, f. 82r, 16 de març de 1437.

14 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 139/1, f. 78v, 8 de desembre de 1438.

8 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 100/2, ff. 80r-84r, 17 de setembre de 1379.

9 AHPB, 57/2, f. 161r, 10 d'agost de 1392.

Margarida

Capítol a part mereix la Margarida, ja que s'han localitzat fins a sis documents notarials on apareix aquesta esclava dels propietaris del mas Estapé de Barberà. L'abundància de detalls en alguns dels documents ens permet reconstruir els trets principals de la seva vida durant un període de més de 48 anys, des de 1383 a 1431.

Segons la documentació conservada, a finals de la dècada de 1370 al mas Estapé sembla que només hi vivien quatre persones de tres generacions diferents (Figura 2). Cap dels adults era originari del mas. D'una banda, hi vivia la Maria, vídua i d'edat avançada,¹⁵ que fou l'esposa de l'antic hereu. També hi vivia Pere Calvet, vidu i encara jove,¹⁶ que es dedicava a treballar i administrar el mas. Va arribar al mas Estapé, probablement, pel matrimoni amb la pubilla, de nom també Margarida.¹⁷

En Pere Calvet tenia dos fills petits, la Francesca i el Pere, als quals mancava la mare.¹⁸ Ambdós portaran per cognom el nom del mas (Estapé) i no pas del Pere (Calvet). Una pràctica habitual en aquests temps.

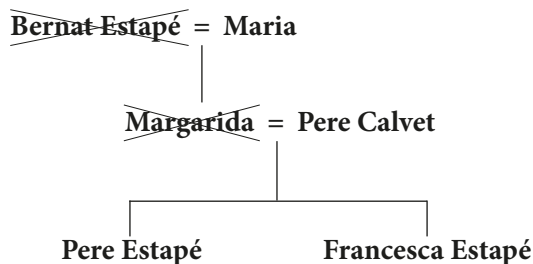

Figura 2. Probable composició del mas Estapé a finals de la dècada de 1370 segons la documentació conservada. Elaboració pròpia.

15 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 718/2, f. 24v, 7 de juliol de 1352. En aquesta data, casa la seva filla Francesca amb Bernat Alió, hereu del mas Alió de Barberà.

16 De fet, Pere Calvet es tornarà a casar anys més tard, el 14 de maig de 1390 amb Sança Matarí, del mas Matarí de Rubí. Vegeu ACA, Notarials Sant Cugat, Pere de Sanahuja, v. 76(3), f. 57v.

17 Coincideix amb el nom de l'esclava. Probablement, li va posar el mateix nom de la filla/esposa difunta.

18 No coneixem les dates dels naixement de la Francesca i del Pere. Es conserven més detalls dels seus matrimonis. La Francesca ja era casada, l'1 d'agost de 1402, amb Pere Gener del mas Gener de Barberà. Vegeu AHS, E 17/1, f. 18, 1 d'agost de 1402. Esdevindrà vídua molt aviat i es casarà en segones núpcies, cap a 1405, amb Pere Galí del mas Galí, de Polinyà. En Pere es casa amb Maria de Deu, de Sabadell, el 10 d'abril de 1396. Vegeu AHS, E 16/2, f.178v, 1 d'abril de 1404.

La conjuntura del Principat de Catalunya tampoc era bona. Els rebrotos epidèmics continuaven provocant un increment de la mortaldat que accentuava una crisi econòmica i social que feia dècades que durava. En Pere Calvet, però, tenia un as a la màniga per poder superar aquests anys complicats: la situació econòmica del mas era bona. A més, en Pere era un inversor experimentat. Deixava diners a crèdit i ho feia sovint.¹⁹

Els factors anteriors deuriem influir en la Maria i el Pere per decidir-se a comprar una esclava per a les feines domèstiques. I és que la compra d'esclaus podia plantejar-se com una inversió tot analitzant-ne els aspectes financers (Roser SALICRÚ I LLUCH, 2006, p. 49-85). Comprar un esclau i mantenir-lo durant diversos anys podia sortir més a compte que pagar per la feina d'una persona lliure durant el mateix període. A més, l'esclau es podia llogar a tercers i percebre un rendiment addicional. Encara hi hauria una altra font de benefici si l'esclau era venut posteriorment o aquest comprava la seva llibertat (Antoni ALBACETE I GASCÓN, 2008, p. 465-484).

No coneixem la data exacta en què la Margarida fou comprada ni l'edat que tenia. En qualsevol cas, deuria arribar al mas essent una nena o una adolescent.²⁰ Trobem la primera menció documental de la Margarida el 30 de juny de 1383 (Figura 1). La Maria, l'àvia del mas, potser intuïnt la fi dels seus dies o simplement volent-li agrair els bons serveis, va anar al notari i signà una promesa d'alliberament amb una condició: la Margarida seria lliure quatre anys després de la mort de la Maria, però només si no tenia fills durant aquest període.

L'alliberament, però, no va arribar a ocórrer en aquesta ocasió. Volgudament o no, la Margarida va incomplir la condició i va tenir, almenys, dos fills que en néixer van esdevenir automàticament esclaus, la Margarida i en Jaume (Figura 3).

19 L'activitat creditícia de Pere Calvet fou molt remarcable. A l'inventari del mas Estapé, realitzat després de la seva mort (AMSMB, 1.6.02, f.5v, gener de 1410), s'hi relacionen fins a 12 censals morts. Excedent monetari que va prestar amb interessos a diverses persones de Barberà i de poblacions properes.

20 A l'any 1383 se li promet l'alliberament condicionat al fet que no tingui fills. Està, doncs, en edat fèrtil o propera. L'alliberament se solia prometre després d'anys de servei. Sabem també que al 1431 encara era viva. AHS, E 31/5, f. 34r, 16 d'octubre de 1431.

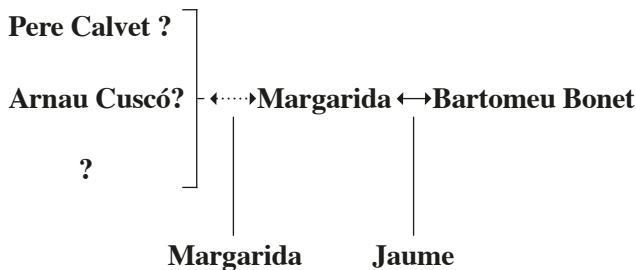

Figura 3. Fills de la Margarida. Relacions contrastades i plantejament d'hipòtesis. Elaboració pròpia.

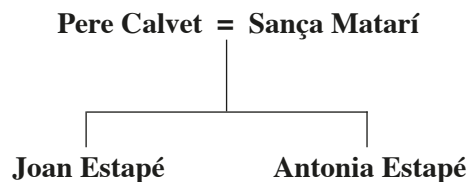

Figura 4. Composició del mas Estapé cap a finals de 1402 segons la documentació conservada. Segon matrimoni de Pere Calvet i els seus fills. Elaboració pròpia.

104

En Jaume va néixer cap al 1402. Quan tenia 8 anys ja estava llogat a Antoni Perera del mas Saltells de Cerdanyola per una soldada de 38 sous que percebia en Pere Calvet com a propietari seu (Figura 5). Se l'anomena *bort* als documents.

El pare d'en Jaume era en Bartomeu Bonet, probablement del mas Bonet de Sabadell, proper al mas Estapé. De la Margarida filla tenim poques dades. No sabem qui va ser el seu pare²¹ ni a quin tipus de tasques la van destinar. Pensem que era la germana gran.

Les persones que vivien al mas Estapé van anar canviant a mesura que passaven els anys. La Maria va morir. En Pere Calvet es va tornar a casar el 1390 amb Sança Matarí de Rubí i va tenir dos fills d'aquest segon matrimoni, en Joan i l'Antònia (Figura 4). Els fills del primer matrimoni, la Francesca i el Pere, es van casar i van marxar del mas. La darrera va ser la Francesca l'any 1402.

En algun moment entre 1402 i 1409 la Margarida va ser

21 He localitzat l'instrument AHS, E 16/1, f. 15, 8 de gener de 1401, on apareix en Pere Calvet com a testimoni: "Arnau Cuscó de la parròquia de Sant Vicenç de Jonqueres, promet portar a efecte que la seva filla Margarida, que te prop de 10 anys, habiti amb Bernat Miralles de Sabadell per complir feines lícites i honestes que aquest li mani, per espai de cinc anys, en el primer dels quals el dit Bernat la proveirà de menjar, beguda, vestit i calçat, i els quatre restants li donarà una soldada de 30 sous i calçat, camises i provisió de menjar i beguda". (Transcripció extreta de Miquel Forrellad Solà, 1998, p. 69). La presència del Pere Calvet en aquest acte podria indicar que estava supervisant el futur de la Margarida filla. En aquest supòsit, hauria nascut cap a 1391-1392.

Una alternativa també possible, i molt habitual entre esclaves domèstiques, seria que el propi Pere Calvet fos el pare de la Margarida filla. El fet que la Maria, la seva sogra, condicionés l'alliberament de la Margarida (mare) al fet que no tingués fills en quatre anys després de la seva mort podria ser-ne un indicati.

alliberada per en Pere Calvet. Ell mateix explica, anys més tard,²² que van arribar a un pacte davant del rector de la parròquia relacionat amb l'alliberament del que desconeixem el contingut.²³ Fos com fos, la Margarida va quedar lliure. Els seus fills, però, encara eren esclaus i ho van continuar sent fins al gener de 1410 quan va morir en Pere Calvet. Al seu testament deixa instruccions precises per a tots dos. D'una banda, dota amb 15 lliures a la Margarida filla i l'allibera amb la condició de que es mantingui casta i honesta fins el matrimoni. A més, li imposa obediència al seu fill Pere.²⁴ En Jaume no té tanta sort. El seu treball, tot i tenir només 8 anys, genera un ingrés per al mas i, per tant, dona llibertat d'acció al seu hereu. Li deixa escrit que en faci el que consideri, que el retengui, l'alliberi o se'l vengui. Això sí, també li deixa escrit que, si se'l ven o bé cobra pel seu alliberament, no es gastin els diners.

En Joan Estapé, fill del segon matrimoni d'en Pere Calvet, va esdevenir l'hereu. En Pere Estapé, fill del primer matrimoni, va administrar el mas mentre

22 Testament de Pere Calvet. AMSMB, 1.6.02, f. 43r, 10 de gener de 1410.

23 Al l'inventari del mas Estapé fet pel gener de 1410 apareix una comanda de 22 lliures que deuen a mitges la mateixa Margarida i en Jaume Boada del mas Borrell de Cerdanyola (AMSMB, 1.6.02, f. 6v, gener de 1410) a en Pere Calvet. En un altre instrument (AMSMB, 1.6.02, f. 11v, 1 d'agost de 1410) en Jaume Boada reconeixia a la Margarida que estaven en pau del que havien contractat. Ambdós documents podrien estar relacionats amb la manera com aquesta darrera es guanyava la vida un cop alliberada. Podrien, inclús, ser part del seu procés d'alliberament. Els documents no permeten anar més enllà.

24 Testament de Pere Calvet. AMSMB, 1.6.02, f. 43r, 10 de gener de 1410.

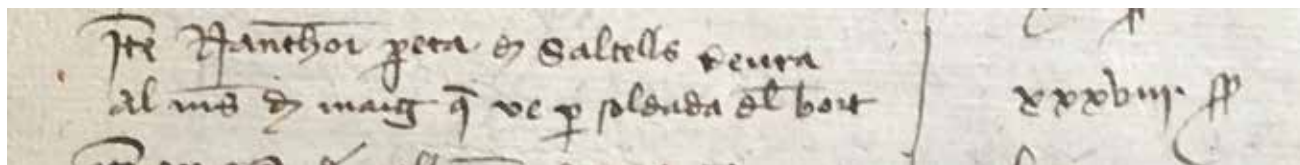

Figura 5. Fragment de l'inventari del mas Estapé posterior a la mort de Pere Calvet. Fotografia: Marc Estapé. (AMSMB, 1.6.02, f. 7r, gener de 1410). "Item, n'Anthoni Perera de Saltells deurà al mes de maig que ve per soldada del bort 38 sous"

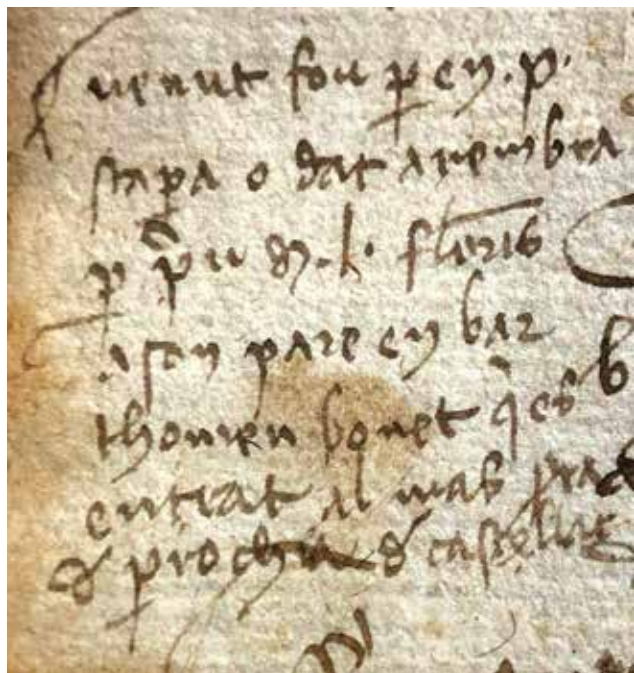

Figura 6. Fragment de l'inventari del mas Estapé posterior a la mort de Pere Calvet. Fotografia: Marc Estapé. (AMSMB, 1.6.02, f. 7v, gener de 1410).

"Venut fou per en Pere Stapera o dat a rembra pel preu de 50 florins a son pare en Barthomeu Bonet que es entrat al mas Serra de la parrochia de Castellar".

en Joan era petit. En Pere, com a administrador, va decidir vendre el Jaume. Se'l va vendre per 50 florins al pare de l'esclau, tal com apareix en una nota sense data al marge de l'inventari del mas escrita dies o mesos després que aquest fos signat (Figura 6):

És a dir, en Bartomeu Bonet, després d'entrar al mas Serra de Castellar per matrimoni amb la pubilla, compra el fill (a la pràctica l'està alliberant) que havia tingut anys enrere amb la Margarida.

Desconeixem el moment exacte en què es produí aquesta venda però, a partir d'aquest moment, la Margarida i els seus dos fills foren lliures.

Un darrer document ens revela on sembla que la

Margarida va passar els darrers dies de la seva vida. Per esbrinar-ho hem de recuperar la Francesca, la filla del Pere Calvet del primer matrimoni, que era una nena quan la Margarida va arribar al mas Estapé.

La Francesca va quedar vídua molt jove d'un primer matrimoni amb en Pere Gener de Barberà. Cap al 1405 va casar-se en segones núpcies amb Pere Galí, l'hereu del mas Galí de Polinyà (Figura 7). També va quedar vídua molt aviat d'aquest segon marit.²⁵

Quan el seu sogre, el propietari del mas Galí, va fer testament l'any 1431, fa una deixa de 20 lliures a la Margarida a qui anomena *domina Margarita*, li dona llibertat per abandonar el mas o quedar-s'hi i demana al seu hereu que la tingui ben cuidada en la salut i en la malaltia i ben proveïda de vestit, calçat i altres necessitats.²⁶

Diversos detalls d'aquest testament criden l'atenció. D'una banda, la preocupació de l'Antic Galí perquè quedi ben atesa siguin quines siguin les circumstàncies que ella mateixa triï, però també l'elevada quantitat de diners que li deixa quan la Margarida ja era una dona gran. Si, a més, tenim en consideració les desgràcies personals que va patir el mas i que l'Antic Galí i la Margarida deuriem tenir una edat similar, veig possible una relació entre ells dos més enllà del simple acolliment. També seria igualment possible que el bon tracte provingués només d'una elevada estima i consideració.

La Margarida, doncs, sembla que va acabar el seus dies al mas Galí de Polinyà acompanyant la Francesca, aquella nena a qui havia cuidat quan va arribar al

25 La Francesca també va veure morir el seu fill Pere Antic Galí i el fill d'aquest, Antic Galí (que era el seu net). Va fer testament l'any 1456 (AHS, E 14/46, 9 d'abril de 1456) quan administrava el mas Galí com a tutora del seu besnet.

També s'ha documentat la presència d'un esclau al mas Galí. AHPB 115/1, f. 54r, 5 d'abril de 1428.

26 Testament d'Antic Galí del mas Galí de Polinyà. AHS, E 31/5, f. 34r, 16 d'octubre de 1431.

Figura 7. El mas Gali actualment es coneix com a Can Maurí i està adaptat com a restaurant. Autor: Marc Estapé.

mas Estapé i a qui probablement havia fet de mare. Allí, va gaudir de l'estima de la família que hi vivia. Un final amb una mica de dignitat per a una dona que havia patit tot tipus d'infortunis.

Els propietaris d'esclaus

Els pagesos de Barberà que varen posseir esclaus eren també propietaris del domini útil dels masos on habitaven i treballaven. El domini directe de la major part de les terres i els masos de Barberà era dels diferents senyors laics i religiosos de Barberà (castell termenat de Barberà,²⁷ casa de Santa Coloma²⁸ i església de Santa

27 Durant el segle d'or de l'esclavitud, el domini directe del castell de Barberà va pertànyer a la nissaga dels Ribes, originària de Manresa. Bernat de Ribes va comprar el castell termenat a Ramon de Barberà l'any 1320, (ACA, Reial Audiència, Plets civils, 14324, f. 385r, 11 d'agost de 1320). El van succeir Berenguer de Ribes, Jaume de Ribes, Guillem Galceran de Ribes i, finalment, Joan Maurici de Ribes que va vendre els seus drets sobre el castell l'any 1460 a Pere Ramon de Vilanova, senyor de la casa de Santa Coloma (ACA, Reial Audiència, Plets civils, 14324, f. 1064r, 20 de desembre de 1460). El domini útil del castell termenat durant aquest període va pertànyer als senyors de la casa de Santa Coloma

28 Durant el mateix període, els senyors de la casa de Santa Coloma van ser la nissaga dels Llor i, després per successió, la dels Vilanova. Bertran de Llor arriba a la casa de Santa Coloma pel ma-

ria de Barberà) tot i que també hi havia masos vinculats a senyors d'altres indrets com el monestir de Sant Pere de les Puel·les de Barcelona²⁹ o l'església de Santa Maria de Llerona.³⁰

Com era habitual, els diferents senyors de Barberà exigien censos als pagesos en diferents moments de l'any i de diferents maneres. Requerien quantitats fixes de cereals com blat, ordi i espelta. Però també feixos de palla, quantitats fixes de diners, penques

trimoni amb Sança de Torre (AMSMB, C3-F9-18, 24 de setembre de 1294). Els Vilanova hi arriben durant la segona meitat del segle XIV pel matrimoni de Ramon de Vilanova i Sibilla, darrera representant dels Llor (AMSMB, 6-3-06, 24 d'abril de 1363). El succeiran Asbert de Vilanova i Pere Ramon de Vilanova. Aquest darrer concentrarà, amb l'esmentada compra de 1460, els grans dominis senyoriais laics del terme. És a dir, el castell termenat de Barberà (domini directe i útil) i l'alou de la casa de Santa Coloma amb la casa de la Torre incorporada al seu patrimoni. Val a dir que el senyor eminent del castell termenat no va variar i va seguir sent el bisbe de Barcelona, existint senyories intermèdies en mans dels descendents dels Montcada i els Xammar.

29 Vegeu, per exemple, a AHPB, 64/3, f. 59v, 28 de desembre de 1395 com l'esmentat monestir tenia el domini directe del mas Vallmoranta.

30 Vegeu, per exemple, a ACVOC-AHTE. Fons notarial, 99/1, f. 144v, 28 de setembre de 1376 com el domini directe del mas Sala era de l'església de Llerona.

de cansalada, formatges, aviram o altres animals per consum de carn. Els pagesos també estaven obligats a prestar joves, dies de treball, als respectius senyors quan era temps de sembrar els camps o batre la collita de cereal. Com a senyors, també demanaven l'home-natge dels seus vassalls i els obligaven a mals usos.³¹

Tot i l'extracció fiscal a la que estaven sotmesos i la precarietat d'aquests temps baixmedievals, els pagesos de Barberà que explotaven masos tenien possibilitats de prosperar econòmicament. Estaven distanciats patrimonialment i social d'altres tipologies de camperols amb menys capacitat d'accedir a la terra i, conseqüentment, amb menys recursos (Coral CUADRADA I MAJÓ, 1994, p. 67-80). El seu patrimoni, terres, bestiar i masia, els donava accés a una producció d'aliments per sobre de les necessitats familiars que dedicaven al comerç. Aquest punt és cabdal, ja que originava un intercanvi que els permetia disposar d'excés monetari. Evidentment, no es pot generalitzar doncs aspectes com la mida i fertilitat de les terres, la composició familiar i la gestió de les successions, les sotragades de la pesta, l'evolució climàtica i la qualitat de l'administració condicionaven la prosperitat de cada mas.

Vegem quins són aquests pagesos de mas

En Jaume Gorgs fou el propietari del domini útil del mas Gorgs (Figura 8). El trobem documentat des de 1425 actuant com a procurador general o batlle de Guillem Galceran de Ribes, senyor directe del terme del castell de Barberà.³²

Més enllà de la posició assolida com a representant del senyor del terme, podem constatar la bona posició econòmica del mas a partir d'un parell de transaccions properes als anys en que s'hi ha localitzat esclaus. Així, el 1442 rep en emfiteusi una peça de terra a l'Illa Rodona de Sant Pau de Riu-sec propera al seu mas³³ i el 1444 compra el mas Mir per onze lliures, un mas situat al sud del mas Gorgs, les terres

del qual s'hi integraran plenament esdevenint rònc en pocs anys.³⁴

Antoni Gorgs, fill d'en Jaume, també apareix mencionat com a batlle del terme el 1460. Ho és pels dos senyors de Barberà, Joan de Ribes i [Pere] Ramon de Vilanova.³⁵

En Pere Calvet va ser el propietari del domini útil del mas Estapé. Quan va morir, l'any 1410, es va fer un inventari del mas que ens permet conèixer els seus detalls, els conreus que explotava i les seves inversi-
ons financeres.³⁶

La casa principal (masia) tenia planta baixa, primer pis i golfes. A banda dels estatges habituals (entrada, menjador, cuina i cort), disposava de tres habitacions i torre. El mas tenia dos annexos, un graner i un magatzem d'oli. La capacitat del celler era de 59 somades i mitja de vi repartides en 8 botes de diverses mides. En diferents estances de la casa s'emmagatzemaven 15 quarteres d'oli dins 5 gerres, 17 quarteres i mitja de blat/espelta i 5 quarteres d'ordi. Aquestes xifres ens indiquen que es produïa per sobre de les necessitats de consum propi i que els excedents de producció es deuri-
en dedicar a la venda. El volum de la producció sembla estar per sobre del que era habitual en masos d'aquest segle (Pere BENITO I MONCLÚS, 2008, p. 1-61). A la cort trobem diversos animals: 1 bou, 1 ase, 1 mul, 64 ovelles de diferents tipus, 1 truja, 1 gall i 12 gallines. El nombre i varietat dels animals de treball així com dels dedicats a consum de carn ens retrata un mas amb activitat agrícola i ramadera. El mas estava ben armat: 1 espasa, 3 llances, 3 ballestes, 3 broquers (escuts) i 2 cervelleres (cascs) entre d'altres armes de menys importància.

La presència a l'inventari de certs elements rellevants com forn de pa, ampolles de vidre, balances de pesar carn, canelobres i quatre florins d'or ens ajuda a entendre que es gaudia d'un nivell de vida per sobre de la majoria de masos del moment. Un detall de l'inventari és força il·lustratiu d'aquest fet. En Pere Calvet rebia en concepte de pensions de 12 censals morts (préstecs financers a llarg termini) més de 20 lliures anuals. Addicionalment, fins a 16 persones, o

31 Vegeu capbreu d'Asbert de Vilanova de l'any 1417 a ACA, Reial Audiència, Plets civils, 14324, f.555r.

32 Vegeu, per exemple, ACVOC-AHTE. Fons notarial, 136/1, f. 39r, 7 de juliol de 1426 o ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 14324, f. 597v, 24 de novembre de 1426.

33 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 140/1, f. 34, 7 de gener de 1442.

34 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 141, f. 53, 20 de juliol de 1444.

35 ACA, Reial Patrimoni, BGC, Processos, 1460, n°1-C, 18 d'abril de 1460.

36 AMSMB, 1.6.02, ff. 1r-7v, gener de 1410.

Figura 8. El mas Gorgs es coneix actualment com a Torre d'en Gorgs. De titularitat municipal, s'hi celebren diferents activitats culturals i és la seu de diferents associacions. Autor: Marc Estapé.

grups de persones, de la rodalia li devien més de 91 lliures entre comandes i deutes no escripturats. És a dir, dedicava els excedents monetaris a prestar diners a canvi d'interessos financers.

Aquesta bona salut econòmica del mas va ser aprofitada per l'hereu d'en Pere Calvet, que, entre 1423 i 1439, va ampliar la superfície de conreu fins pràcticament doblar-lo en extensió.³⁷

37 Compra d'una terra a Llorenç Tintorer de pertinences del mas Cuscó (AMSMB, 1.6.02, f. 88r, abril de 1423). Establiment d'una terra de 12 quarteres propera al mas Estapé (ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 14324, f. 597v, 24 de novembre de 1426). Establiment del mas Fonollar de Cerdanyola pel Benefici de Corpus Christi del Monestir de Sant Cugat del Vallès (ACA, Notarials Sant Cugat 99, f. LX, 13 de novembre de 1439).

Estem, doncs, davant d'un mas del pla de Barberà que explotava una gran superfície de terres de secà conreant-hi cereal, olivera i vinya i que es dedicava, també, a la ramaderia ovina. Les reserves de diferents tipus d'aliments indiquen que es comerciava amb els excedents de producció obtenint uns beneficis que es reinvertien prestant crèdits amb interès. La bona salut econòmica del mas va permetre, anys més tard, ampliar notablement la seva superfície.³⁸

38 El bon moment econòmic pel qual passaven els masos Gorgs i Estapé durant el període estudiat és consistent amb l'estatus elevat que altres autors han constatat en masos que tingueren esclaus fora de la vegueria de Barcelona. (Vegeu, per exemple, Lluís Sales i Favà, 2023, p. 186).

Francesca Sala era vídua i usufructuària del mas Sala des de 1376. En aquest any el seu fill i hereu Francesc s’havia casat, de manera que havia esdevingut el nou propietari útil del mas.³⁹ Tres anys després, l’any 1379, la Francesca va comprar l’esclau anomenat Martí per 40 lliures.

La manera com es va finançar la compra fou singular. La propietària de l’esclau va ser la Francesca, però el deute que va originar el va assumir el seu fill i hereu. Així, el Francesc i la seva esposa, van signar un censal mort i un violari per 21 lliures. Ambdós eren deutes a llarg termini, perpetu el primer i de dues vides el segon. Les 19 lliures restants, tampoc es van pagar i van quedar pendents. Tot indica, doncs, que els compradors no disposaven de prou efectiu.

Aquesta sospita sembla reforçar-se pel fet que, només tres anys després, en Francesc Sala va vendre per sis lliures a Bernat Bonet de Sabadell un cens que rebia per una terra de Barberà sobre la qual tenia el domini mitjà.⁴⁰

L’any 1413 va morir prematurament la filla d’en Francesc Sala i es va fer un inventari del mas. Es conserva parcialment aquest document.⁴¹ Per la proximitat en el temps amb l’inventari del mas Estapé (només tres anys de diferència), val la pena comparar els aspectes que es troben als dos masos i que ens ajuden a entendre les diferències entre si: (Taula 3).

Més enllà de les diferències en els animals existents a cada mas, és interessant ressaltar la capacitat total de les botes, que ens determinen la capacitat màxima de producció de vi. Així, en el cas del mas Sala trobem botes on encabir-hi fins a 35 somades, mentre que al mas Estapé s’hi poden encabir fins a 59 somades, un 68% més. Les diferències en l’armament són evidents tot i que s’ha de precisar que una ballesta i una llança del mas Estapé estaven en mal estat.

En Francesc Sala va viure força anys, fins a l’any 1423, quan trobem el seu testament seguit d’un in-

	Mas Sala	Mas Estapé
Bou	1	1
Mula	1	1
Somera	--	1
Truja	--	1
Ovelles	35	64
Mida cup	37 somades	40 somades
Botes	1 x 20 som. 1 x 11 som.	1 x 18 som. 1 x 16 som. 1 x 8 som.
Botes de mena	1 x 4 som.	4 x 4 som.
Carretells	--	1 x 1 som.
Ballestes	1	3
Sagetes	8	24
Llances	--	3
Espases	--	1

Taula 3. Comparació dels elements comuns a l’inventari del mas Sala de 1413 i del mas Estapé de 1410. Elaboració pròpia.

ventari de béns mobles i un posterior encant públic.⁴² L’encant públic consistia en la venda pública dels béns mobles del difunt quan faltaven diners per pagar els deutes que havia deixat (Xavier LENCINA PÉREZ, 1998, p. 306-307). Les 5 lliures, 19 sous i 2 diners que es van obtenir van servir perquè el seu net, en Berenguer Sala, pagués els quinze creditors i les despeses de l’enterrament. Bàsicament, es va vendre la roba del difunt, així com alguns objectes de poc valor. No es van posar a la venda els béns mobles del mas utilitzats per a la producció. És arriscat determinar el nivell de vida del mas a partir de l’encant públic dels béns mobles del difunt, però sembla que la venda del cens i el mateix encant públic són indicis d’una situació econòmica no gaire sanejada.⁴³

Hem de considerar una dada addicional. La Maria del mas Estapé, propietària de l’esclava Margarida, i la Francesca del mas Sala, propietària de l’esclau Martí, eren cunyades. Els seus respectius marits eren

42 Testament de data 20 de juliol de 1423. Encant públic realitzat el 10 d’agost de 1423 pel saig de Sabadell (AMSMB, 1.6.02 ff. 93v-94v. Conté un full sense numerar).

43 Les diferències entre els masos que van posseir esclaus també van ser descrites per Xavier Marcó a la vall d’Aro, a la segona meitat del segle xv. (Vegeu Xavier Marcó i Masferrer, 2008, p. 138).

39 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 99/1, f. 144v, 28 de setembre de 1376.

40 ACVOC-AHTE. Fons notarial, 73/2, f. 6v, 19 de desembre de 1382.

41 AMSMB, 1.6.02, f. 12r, 22 de juliol de 1413. Sembla que l’inventari es va continuar a f. 22v però davant l’absència de cap referència a la família Sala opto per no considerar cap element d’aquest full en la comparativa.

germans, en Bernat Estapé (hereu del mas Estapé) i l'Arnau Estapé (que va entrar per matrimoni al mas Sala).

Malauradament, dels altres tres propietaris d'esclaus en tenim menys dades.

D'en Francesc Ametller i la seva nissaga només coneixem la compra de l'esclau. Tenim constància de l'existència del mas Ametller per un document més tardà on queda clar que el posseeix l'Antic Rabella juntament amb el mas Perera.⁴⁴ Tot i les migrades referències podria tractar-se d'una denominació antiga del mas Rabella o bé d'un mas rònec que quedés absorbit per aquest mas.

110 En Bernat Mascaró el coneixem per l'escriptura on se l'anomena com a antic propietari de l'esclava Cristina. Del mas Mascaró en tenim més dades. Coneixem la seva ubicació al nord del terme, a la riba esquerra del Ripoll, a la zona on actualment hi ha Can Simeó. La gleba del mas tenia poca extensió i posseïa també alguna peça de terra de secà al pla de Barberà. Tenim notícies dels seus propietaris a començaments i meitat del segle XIV arran de conflictes de dot.⁴⁵ A finals de 1458 el mas es va reestablir junt amb d'altres masos formant un patrimoni més ampli.⁴⁶

En Guillem Torrent va ser establert al mas de la Farigola el 1393⁴⁷ quan aquest mas pertanyia a la parròquia de Santa Maria de Barberà (anys més tard aquest mas fronterer va passar a formar part del terme de Cerdanyola). Dos anys després, el 1395, en Guillem comprava el mas Vallmoranta de Barberà als marmessors de Bernat Salvatella per 26 lliures.⁴⁸ Simultàniament, Bernat Torrent, venia l'esclau Gabriel al germà del difunt Bernat Salvatella per 18 lliures. Els documents no aclareixen qui era en Bernat Torrent, tot i que ens inclinàrem pel pare o el fill de Guillem Torrent. Sigui com sigui, els Torrent havien acabat d'arribar al mas de la Farigola i estaven ampliant

el nombre de terres. La venda de l'esclau podria haver ajudat a finançar el creixement del mas.

Val la pena calcular el percentatge de masos de Barberà on s'han localitzat esclaus respecte al total de masos del terme. A partir de les dades disponibles dels fogatjaments, es pot estimar que l'any 1378 hi havia 21 masos dins del terme. L'any 1496 en quedaven 18.⁴⁹ Com que s'han trobat fins a 6 masos amb esclaus, es pot concloure que, almenys, entre el 28,6% i el 33,3% dels masos de Barberà, van tenir algun esclau en algun moment dins del període estudiat. Aquests masos estaven distribuïts per tot el terme (Figura 9). En trobem quatre al pla de Barberà: el mas Sala, el mas Estapé, el mas Gorgs i el mas Farigola. I en trobem dos més a la riba del Ripoll: el mas Ametller i el mas Mascaró.

Els pagesos no eren els únics propietaris d'esclaus que hi havia dins del terme de Barberà. L'any 1374, Berenguer de Ribes, senyor directe del castell terminat de Barberà, es va vendre un esclau sard anomenat Antoni, de 26 anys, a Bernat Guitard de Ripollet per un preu de 22 florins.⁵⁰ Un descendent seu, Guillem Galceran de Ribes, quan fa testament, allibera el seu esclau Jonot sempre que serveixi el seu hereu durant cinc anys després de la seva mort.⁵¹ Joana, esposa de Pere Ramon de Vilanova, senyor de la casa de Santa Coloma va subhastar una esclava de 31 anys i la seva filla.⁵² Lluís Llop de Vilanova, també senyor de la casa de Santa Coloma, va ser propietari de com a mínim quatre esclaus entre 1498 i 1505 (Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ, 2012, p. 571). Val a dir, però, que en aquest darrer cas estem fora de les dates del segle d'or de l'esclavitud. A aquest estament, l'esclavitud no els venia de nou, doncs s'han conservat documents del

44 S'indica que "En Antic Rabella y la vídua Rabella sa mare tenen lo mas Ametller i Parera" a AHPB, 378/118, sense foliar, "Llibre de precaris de la noble senyora Dona Isabel de Guimerà y de Rosanes senyora del castell de Barberà", 1589-1591.

45 Per exemple, ACVOC-AHTE. Fons notarial, 24, f. 15r, 9 de maig de 1313 i ACVOC-AHTE. Fons notarial, 51, f. 34v, 1340.

46 ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 14324, f. 519v, 28 de desembre de 1458.

47 AHPB, 42/2, f. 46r, 13 d'agost de 1393.

48 AHPB, 64/3, f. 59v, 28 de desembre de 1395.

49 Com hem vist anteriorment, la xifra de 1496 és clara, 18 masos dels 24 focs totals. Per trobar la xifra de 1378 hem de fer algun càlcul. Sabem que hi havia 27 focs en total. L'excés sobre els 24 focs de 1496 hauria de correspondre a tres masos que haurien esdevingut rònecs (podria haver-se donat el cas que algun dels focs que donem com a mas rònec fos realment un molí rònec; optem pel pitjor cas estadístic que és considerar-los tots masos rònecs), ja que els senyors laics i eclesiàstics eren els mateixos. Per tant, el nombre total de masos el 1378 deuria ser de 21.

50 AHPB, 29/13, f. 21, 17 de juliol de 1374.

51 ACA, Reial Audiència, Plets Civils, 14324, f. 1095r, 5 de febrer de 1450.

52 AHPB, 115/1, f. 188v, 23 de maig de 1445

Figura 9. Terme baixmedieval de Barberà. Ubicació dels masos on s'han localitzat esclaus i dels edificis senyorials. Elaboració pròpia.

111

segle xi d'antecessors seus que ja posseïen esclaus.⁵³

Tampoc s'escapa el senyor eclesiàstic. En Pere Riera, rector de l'església de Santa Maria de Barberà, va ser propietari d'una esclava abans de 1402. En tenim poques dades però molt clares:

“Caterina, que fou esclava de Pere Riera, rector de l'església de Santa Maria de Barberà, nomena procurador seu especial Berenguer Prat, rector de l'església de Sant Quirze de Terrassa per a reclamar coses i sumes de diners.”⁵⁴

Tots els estaments de Barberà, doncs, van tenir esclaus dins del període estudiat.

53 Al testament de Ramon Ramon, CSC, 694, 16 d'agost de 1078, es menciona: *Et (concedo) ad Raimundus Berengarii de Barberano ipsam sarracenam que fuit suam*. Com hem vist, els Barberà van vendre els seus drets sobre el castell de Barberà als Ribes l'any 1320. Similarment, al testament de Sança, muller de Bonfill Odesind, ASA, 103, 30 d'octubre de 1074, deixa 3 esclaus sarraïns en herència. Bonfill Odesind i la seva esposa van comprar diverses propietats que van conformar l'alou de Santa Coloma durant el segle xi.

54 AHS, E 16/1, f. 130r, 18 de gener de 1402. (Transcripció extreta de Miquel Forrellad Solà, 1998, p. 223).

Discussió

La fuga d'esclaus va ser una de les principals preocupacions de la societat catalana de principis del segle xv. Tant és així que a la Cort de Barcelona de 1413 el rei donà el vistiplau a la creació d'una assegurança obligatòria per als esclaus homes d'entre 10 i 50 anys del Principat. Per posar-la en funcionament, es creà la institució de la Guarda d'Esclaus de la Generalitat de Catalunya (Roser SALICRÚ I LLUCH, 1998, p. 17).

La nova institució va començar a funcionar el 1421, però només va durar deu anys. Va fer fallida davant el gran nombre de fugues que es van produir i l'elevat capital que va haver de restituir als propietaris dels esclaus fugits.

Es conserva el llibre de comptes detallat de Barcelona i la seva vegueria de 1424/1425.⁵⁵ Conté l'inventari de propietaris i esclaus, la població on residien i algunes dades addicionals, com ara la valoració econòmica de l'esclau i, en alguns casos, l'ofici o estament del propietari. També es conserven unes estadís-

55 ACA, Generalitat, Sèrie V, 15.

tiques de 1431 de tot Catalunya que permeten copsar el nombre d'esclaus de cadascuna de les vegueries o el detall dels esclaus fugits durant els deu anys de funcionament de la Guarda. Tot plegat ens proporciona una informació cabdal per entendre el fenomen de l'esclavitud a Catalunya a la baixa edat mitjana.

La font, però, té algunes mancances. Probablement, la més important és que no ens proporciona dades sobre dones esclaves. Un col·lectiu que els diferents especialistes coincideixen a donar com a més nombrós que el dels homes. Les estimacions per a Barcelona oscil·len entre 1,5 i 3 vegades el nombre d'homes (ROSER SALICRÚ I LLUCH, 1998, p. 14). Les dades de la Guarda tampoc ens informen de l'esclavitud infantil per sota de 10 anys ni de la d'homes per sobre de 50 anys, ja que es considerava que, igual que amb les dones, el risc de fuga era baix.

Malgrat l'abundància de dades conservades de la Guarda, són escassos els treballs que han analitzat la presència d'esclaus a la baixa edat mitjana en àmbits rurals o urbans de la vegueria de Barcelona més enllà de la seva capital.

Jaume Codina va buidar l'arxiu parroquial de Sant Boi de Llobregat. Complementant les dades obtingudes amb informació d'altres arxius, va comptabilitzar fins a 168 esclaus a les poblacions del delta del Llobregat des de l'any 1362 fins a la primera meitat del segle XVI. Malgrat que no va precisar-ne el nombre exacte, afirmà que la majoria d'aquests esclaus eren propietat de pagesos i que eren destinats a tasques agrícoles i domèstiques. L'autor mostrà l'evolució del nombre i gènere dels esclaus localitzats així com estadístiques del seu origen. La casuística descrita és molt diversa i permet entendre el context de les transaccions on apareixen els esclaus. És interessant notar la importància dels arxius parroquials, quan s'han conservat, a l'hora de localitzar esclaus i extreure'n informació (JAUME CODINA I VILÀ, 1997).⁵⁶

La presència d'esclaus a la zona del delta del Llobregat també ha quedat registrada a la Guarda. Hi trobem fins a 48 esclaus a les poblacions de Sant Boi de Llobregat, Provençana, Gavà, Viladecans, Sant Joan Despí, Castelldefels i Cornellà (ROSER SALICRÚ I LLUCH, 1998, p. 165-175). Molts dels cognoms dels

propietaris que hi figuren, especialment a Sant Boi de Llobregat, coincideixen amb els recollits per Jaume Codina en el buidatge del seu arxiu parroquial.

Roser Salicrú va analitzar els propietaris d'esclaus dins l'àmbit rural del Maresme a partir de les dades de la Guarda. Destaca la cartoixa de Montalegre, que arribà a registrar 13 esclaus (1424-1425) del total de 35. S'hi relacionen també, com a propietaris d'esclaus, un ciutadà de Barcelona que habitava a Mataró i que havia arrendat les rendes del castell, la vídua d'un cavaller i tres donzells. De la resta de propietaris no es donen més dades (ROSER SALICRÚ I LLUCH, 1993, p. 115-126). Recentment, Coral Cuadrada, respecte el castell de Mataró, ha confirmat que set d'aquests esclaus eren propietat de pagesos, i n'ha localitzat fins a sis d'addicionals en protocols notariais (CORAL CUADRADA I MAJÓ, [en premsa]).

A la vila de Sabadell, un àmbit urbà dins la vegueria de Barcelona, Joan Alsina va revisar els protocols que es conserven a l'arxiu notarial (JOAN ALSINA I GIRANT, 1996, p. 17-30). Hi va trobar fins a 25 esclaus entre 1401 i 1449.⁵⁷ Els 27 propietaris eren habitants de la vila, prohoms en la seva gran majoria. Només un d'ells, en Feliu Sa Serra, era pagès (del mas Marcet).⁵⁸ D'altra banda, al llibre de la Guarda trobem fins a 14 esclaus a Sabadell l'any 1424. Cap d'ells en mans de pagesos.

Aquests casos ens serveixen per a il·lustrar millor les dues formes d'enfocar la recerca d'esclaus a les poblacions de la vegueria de Barcelona. Hi ha dues possibles aproximacions:

- d'una banda, el llibre de la Guarda ens ofereix una foto dels esclaus de cada població els anys 1424 i 1425.
- d'altra banda, la recerca en arxiu notarial permet obtenir una col·lecció de diferents documents on apareixen esclaus al llarg d'un interval d'anys més llarg.

⁵⁷ El primer manual notarial que es conserva a l'arxiu de Sabadell és de 1400. L'autor no va revisar els sis volums del notari Joan de Moles que es conserven a l'AHPB on es documenten fins a sis esclaus i esclaves a Sabadell. Tots en mans de prohoms o habitants de la vila: AHPB, 115/1, f. 54r; f.77v; f. 123v; f. 145r; f. 179v i f. 197r.

⁵⁸ Va comprar l'esclau l'any 1438. Agraeixo l'ajuda d'Esteve Canyameres Ramoneda en identificar l'ofici i estament dels propietaris d'esclaus de Sabadell

⁵⁶ Agraeixo a Ivan Armenteros que em facilités aquesta referència

Sembla lògic pensar que la raó principal que ha condicionat la manca de treballs d'aquesta temàtica lluny de Barcelona capital és la complexitat de la recerca. L'elevada mobilitat dels esclaus, junt amb el fet que els arxius parroquials de la majoria de pobles de l'actual Vallès Occidental fossin cremats, obliga a llargs buidatges de fons notariaus. Aquests fons són a la comarca mateix, però també a Barcelona, ja que els esclaus eren comprats, venuts, permutats, alliberats o, simplement, mencionats al notari que era més accessible a qualsevol dels intervinents a les transaccions.

En aquest sentit, val la pena recordar que s'està lluny d'esgotar la recerca a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Els anys revisats, setze, tot i representar un volum important de manuals, és un percentatge petit de temps dins el segle d'or de l'esclavitud. Aquests setze anys revisats, però, aporten fins a tres esclaus en mans de pagesos, la tercera part del total. Per tant, penso, sense gaire por d'equivocar-me, que el nombre real d'esclaus a Barberà deuria ser superior al descrit.

.....

A partir del treball de la Roser Salicrú sobre el llibre de la Guarda d'Esclaus, sabem que l'any 1424 hi havia 269 esclaus homes assegurats d'entre 10 i 50 anys a la vegueria excloent-ne Barcelona capital. La major part estaven concentrats a les viles urbanes o bé en poblaments d'hàbitat concentrat repartits pel territori com Caldes de Montbui, Sabadell, Sarrià, Sant Boi de Llobregat i La Provençana. No obstant això, són diverses les parròquies de caràcter rural amb un o més esclaus. Malauradament, la manca de dades sobre l'ofici del propietari no ens permet saber a la majoria de casos si eren pagesos o bé d'altres estaments.

En aquest any de 1424 no apareix cap esclau assegurat al llibre de la Guarda a Barberà. Tenim, doncs, una primera dada interessant: tot i l'evidència dels esclaus localitzats a documents notariaus entre 1374 i 1450 en mans de pagesos i senyors de Barberà, no apareix cap esclau assegurat a la Guarda.⁵⁹ Aquesta aparent inconsistència entre les fonts es repeteix a d'altres poblacions o parròquies de l'actual Vallès Oc-

cidental.⁶⁰ En aquest sentit, sobta el cas de Terrassa, amb cap esclau registrat a la Guarda, però amb quasi el doble de focs que Sabadell i amb diverses evidències documentals de la seva presència. Aquesta aparent disparitat entre els registres del llibre de la Guarda i els documents localitzats en arxius notariaus mereix una recerca més exhaustiva.

La documentació conservada ens ofereix també estadístiques interessants respecte de les fugues consumades d'esclaus durant els deu anys de vida de la Guarda. Així, durant aquest període, van fugir 198 esclaus des de Barcelona capital. En canvi, des de la resta de la vegueria només van fugir 8 esclaus.⁶¹ Aquest escàs 4% que representen els vuit fugits respecte del total de fugits de la vegueria no casa gaire amb el 16% d'esclaus assegurats al mateix territori respecte el total de la vegueria. Hom esperaria percentatges similars. És més, cap d'aquests vuit fugits documentats a la vegueria va fugir des de parròquies rurals d'hàbitat dispers en els deu anys de vida de la Guarda. També sembla, tot i que amb més cauteles, que cap dels vuit fugits visqués en masos i fugís des de pagès (Roser SALICRÚ I LLUCH, 1998, p. 149).⁶² Tot plegat ens ha

60 Sense ànim de ser exhaustiu, a banda dels ja citats anteriorment a Terrassa, Sabadell i Ripollet hem trobat més esclaus a Sant Pau de Riu-sec (ACVOC-AHTE. Fons notarial, 88, document IX), Terrassa (ACVOC-AHTE. Fons notarial, 99/2, f. 32v; ACVOC-AHTE. Fons notarial, 100/2, f. 47r; ACVOC-AHTE. Fons notarial, 101, f. 116v; ACVOC-AHTE. Fons notarial, 112, f. 72; ACVOC-AHTE. Fons notarial, 119/2, f. 87v), Rubí (ACVOC-AHTE. Fons notarial, 100/2, f. 47r), Cerdanyola (AHPB, 37/1, f. 17r) i Sant Iscle de les Feixes (AHPB, 58/1, f. 54v) entre d'altres.

61 Malgrat aquests exigus vuit esclaus fugits, la preocupació al territori de la vegueria per les fugues d'esclaus era manifesta. En aquest sentit, Joan Martina, de la vila de Sabadell, recull l'any 1439 una oració per a recuperar esclaus sarraïns fugits: "*Talis, sicut Christo descendit de selo, in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen, et ascendit in celum et venturus est vivos et mortuos iudicare, sic tu, talis, qui venisti tali homini fugienti, revertete ad ipsum in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti, amen. Quod Abram tibi claudit, Isach tibi tenebas immitit, Jacobum te domum reducit fugitivum, talis, reddi ad dominum domini talis. Crux Christi ab occidente reducat te, talis. Crux Christi absconditi erat ab Elena, Deo auxiliante inventa est, ita restatur fugitivus iste. Per virtutem sancte crucis revertete, revertete, revertete. Ego mito te in manum*". (A Josep Perarnau i Espelt, 1992, p. 317-318).

62 Es fuguen 3 esclaus des de Sarrià, 2 des de Sabadell i un des de Cornellà, Martorell i Caldes de Montbui. Tots els esclaus es fuguen des de viles, tot i que hem d'entendre que en tots els casos també hi havia masos dispersos als territoris respectius en diferent proporció. Considerant els percentatges descrits amb anterioritat a la vila de Sabadell (1 únic pagès de mas entre els 27 propietaris d'esclaus), ens quedaria poc marge estadístic perquè algun

59 S'ha de recordar, però, que aquesta font no ens informa dels esclaus de menys de 10 anys ni de dones esclaves. Ambdós casos foren rellevants a Barberà.

de fer reflexionar. Podria obeir a una major dificultat per a consumir la fuga lluny de la capital. També podria venir donat per unes condicions de vida més suportables en aquests entorns rurals que induïssin als esclaus a desestimar la fuga com un recurs vàlid.⁶³ És igualment possible la simple casualitat de que no hi haguessin fugues des d'aquests indrets rurals durant els anys de funcionament de la Guarda.

No obstant això, he localitzat un document de 1445 que demostra la preocupació senyorial a Barberà per les fugues d'esclaus. Una preocupació que es materialitza en un càstig exemplar de desterrament a en Joanico de Casp, un individu que ajudava esclaus a fugir. Pere Ramon de Vilanova, senyor de la casa de Santa Coloma, l'empresonà, el jutjà i el condemnà.⁶⁴

114

Si ho analitzem tot en conjunt: l'aparent inconsistència entre els registres de la guarda de 1424-1425 i els fons notariais, l'existència d'individus que rondaven els esclaus en entorns rurals, la determinació amb què els senyors actuaven en aquests casos, així com la manca de registres de fugues des d'aquests territoris en els deu anys de funcionament de la Guarda, crec que s'ha de plantejar la hipòtesi de frau a la Guarda com a alternativa. Tot i haver possibles explicacions per a cada cas, la concurrència de tots els indicis anteriors suggereix la possibilitat de que no s'asseguessin tots els esclaus homes d'entre 10 i 50 anys en aquests entorns rurals.

Aquest possible frau caldria confirmar-lo o descartar-lo amb nous estudis a les poblacions de la vegueria de Barcelona. De confirmar-se, el nombre d'esclaus i esclaves a Catalunya encara podria ser superior al que, gràcies a les dades conegudes de la Guarda, s'havia considerat fins ara.

---

d'aquests 8 propietaris d'esclaus fugits fos pagès de mas. En el cas dels 2 propietaris de Sabadell, Pere Martina i Joan Marquet, ho descartem completament.

63 En aquest sentit, recordar que, com a mínim, un gens menyspreable nombre de quatre esclaus (44% del total i el 100% de les dones) de pagesos de Barberà van aconseguir la llibertat. És el cas de la Cristina i dels tres esclaus del mas Estapé.

64 AHPB, 115/1, f. 190r, 12 de juliol de 1445: "Com sia plenament provat que Johanico de Casp sia vengut en lo terme del castell de Barberà e sia stat denunciat a l'honorable en Pere Ramon de Vilanova que lo dit Johanico parlava, o devia parlar, ab Perichó, sclau de l'honorable en Ramon de Sentmenat, [...] que lo dit Johanico tenia tracte que lo dit sclau fogís [...]". Les meves el·lipsis.

Conclusions

Aquest treball contribueix a reforçar l'escàs coneixement que tenim dels pagesos de mas com a propietaris d'esclaus dins un context geogràfic i temporal acotat, la parròquia de Santa Maria de Barberà durant el segle d'or de l'esclavitud. Així, s'ha descrit la presència de fins a nou esclaus i esclaves que varen ser propietat de sis famílies pageses entre 1379 i 1438. Aquestes sis famílies representaven gairebé la tercera part dels masos del terme de Barberà. Hem conegut els documents notariais on apareixen els esclaus, així com les circumstàncies de les diferents transaccions. S'han analitzat, també, aspectes socials, econòmics i financers d'alguns d'aquests masos i dels seus propietaris quan s'ha conservat documentació prou acurada. Aquests pagesos, tot i estar subjectes a diferents senyors, fruien d'unes possessions gens menyspreables: casa, terres, animals de treball i per a consum de carn. Les seves possessions els permetien, com hem vist, comprar esclaus a crèdit en moments en què la situació econòmica del mas no era bona. Hem observat diferències entre aquests pagesos, ja que alguns posseïen un patrimoni més elevat, inversions financeres o, fins i tot, representaven el senyor del terme.

S'ha mostrat com el senyor directe del castell termenat de Barberà, el senyor de la casa de Santa Coloma i el rector de la parròquia també van ser propietaris d'esclaus a la segona meitat del segle XIV o a la primera meitat del segle XV. Tots els estaments presents a Barberà, doncs, van fer ús d'esclaus i esclaves. Un ús que, sembla, es va dedicar tant a tasques domèstiques com al treball al camp.

S'ha pogut recrear la vida de la Margarida durant més de 48 anys, una esclava en mans de pagesos de la qual s'han preservat fins a sis documents notariais. Aquests documents ens han permès entendre com va ser la seva vida tot reconstruint les principals vicissituds a les que va haver de fer front. Un testimoni excepcional d'una dona, a ben segur, també excepcional.

Finalment, he proposat diferents línies de recerca encaminades a entendre millor la presència d'esclaus en els masos de les poblacions properes a Barberà tot comparant-ne els resultats amb els registres que es conserven del llibre de la Guarda. La descoberta de nous documents notariais en anys propers als regis-

tres conservats de la Guarda (1424-1425) seria determinant per confirmar o descartar la hipòtesi de frau plantejada.

Mentrestant, espero haver contribuït a millorar el coneixement que tenim de l'esclavitud baixmedieval quan els propietaris eren pagesos d'àmbits rurals propers a la ciutat de Barcelona. Una realitat encara poc coneguda que, després d'aquest treball, penso no pot ser menystinguda. ●

Agraïments

Vull expressar el meu agraïment a l'Esteve Canyameres pel seu suport i la seva ajuda durant tots aquests anys de recerca, per haver-me fet veure la rellevància dels documents trobats i per animar-me a compartir-los. El seu vast coneixement dels masos del Vallès i de les nissagues pageses que hi van viure ha estat una font d'inspiració en molts moments. Quan semblava que havia topat amb un obstacle insalvable, un correu sempre precís de l'Esteve amb aquella referència clau m'animava a seguir endavant.

També vull expressar la meva gratitud a la Coral Cuadrada per la seva generositat i dedicació a transmetre els seus coneixements. Ha estat tot un privilegi poder compartir reflexions sobre els fonaments de la història medieval de Catalunya i com podien aplicar-se al cas de Barberà del Vallès. La seva visió del que ha de ser un bon treball i de com organitzar una recerca ha estat clau per donar forma a l'article i a tot el que ha de venir a continuació. També li vull agrair els bons moments passats dissecionant la família de l'esclava Margarida tot partint de les dades disponibles i analitzant diferents hipòtesis.

Vull agrair a la Roser Salicrú el seu suport en diferents moments de la gestació d'aquest treball. La seva profunda comprensió de l'esclavitud baixmedieval a Catalunya ha estat tot un referent. Les seves observacions han enriquit l'article i m'han permès d'entendre millor aquelles troballes que significaven un pas endavant en la historiografia de l'esclavitud a casa nostra. El seu treball sobre la Guarda d'esclaus ha estat fonamental per poder encaixar el que anava trobant als diferents arxius.

Vull agrair també a en Robert Àlvarez la seva ajuda amb les transcripcions. El seu coneixement del llatí m'ha permès entendre millor els detalls de la vida de la Margarida i dels seus fills.

Voldria tenir també unes paraules d'agraïment per al marquès de Santa Maria de Barberà, el senyor Ramon de Sarriera. La seva gentilesa per facilitar-me l'accés a l'Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà ha estat cabdal per poder localitzar els documents que aporten gran part dels detalls de la biografia de l'esclava Margarida. ●

Finalment, vull agrair la paciència de la Laura i dels meus fills Pol, Martí i Alba durant tots aquests anys. Sense el seu suport, aquest article no hauria estat possible.

Abreviatures emprades - Arxius

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó
 ACVOC-AHTE: Arxiu Comarcal del Vallès Occidental - Arxiu Històric de Terrassa
 AHS: Arxiu Històric de Sabadell
 AHPB: Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
 AMSMB: Arxiu dels Marquesos de Santa Maria de Barberà
 CSC: Cartulari de Sant Cugat del Vallès

116

Abreviatures emprades - Fonts editades

ASA: Jesús Alturo i Perucho, *L'Arxiu antic de Santa Anna de Barcelona del 942 al 1200 (Aproximació històrico-lingüística)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1985.

CSC: Josep Rius Serra, *Cartulario de "Sant Cugat" del Vallès*. Barcelona: CSIC, 1945.

Bibliografia

Antoni ALBACETE I GASCÓN, "Esclavitud i llibertat a la Barcelona baixmedieval", [tesi doctoral], Barcelona, 2015. Tesi doctoral inèdita citada a Roser SALICRÚ I LLUCH, "De quan els esclaus no eren (només) negres africans...", *Drassana: Revista del Museu Marítim*, núm. 25 (2017).

Antoni ALBACETE I GASCÓN, "Les formes d'accés pactat a la llibertat entre esclaus i propietaris a la Barcelona del segle XV", *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 28 (2008), p. 465-484.

Joan ALSINA I GIRANT, *Fenòmens sabadellencs del segle XV poc coneguts. I- Una bandositat. II- Esclaus*.

Sabadell: Fundació Bosch i Cardellach, 1996 (Quaderns d'Arxiu de la Fundació Bosch i Cardellach; 76).

Ivan ARMENTEROS MARTÍNEZ, *La esclavitud en Barcelona a fines de la edad media (1479-1516). El impacto de la trata atlántica en un mercado tradicional de esclavos*, [tesi doctoral], Universitat de Barcelona, 2012.

Pere BENITO I MONCLÚS, "Casa rural y niveles de vida en el entorno de Barcelona a fines de la Edad Media", *Pautes de consum i nivells de vida al món rural medieval*, Universitat de València, 2008, p. 1-61.

Jaume CODINA I VILÀ, "L'esclavatge al delta del Llobregat", dins de *II Curs d'Història del Prat*, [en línia], <<http://www.xtec.cat/crp-elprat/mediloc/actes/text/curs02/0201JaumeCodina.pdf>>, El Prat de Llobregat: Amics del Prat, 1997, [consulta 10.06.24].

Coral CUADRADA I MAJÓ, "La pagesia medieval, una classe homogènia? (anàlisi de la condició social dels camperols del Maresme, segles XIII-XIV)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 5 (1994), p. 67-80.

Coral CUADRADA I MAJÓ, *ILURO-ALARONA/ CIVITAS FRACTA/MATA-MATHERO-MATARÓ: una revisió*, (en premsa).

Miquel FORRELLAD SOLÀ, *Manual de Francesc Ajac, notari de Sabadell, 1400-1402*, Barcelona: Fundació Noguera, 1998 (Acta Notariorum Cataloniae; 8).

Josep IGLESIES FORT, *El fogatge de 1497*, Barcelona: Fundació Salvador Vives i Casajana, 1991.

Xavier LENCINA PÉREZ, "Espais i objectes quotidians. Els inventaris *post mortem* catalans en el context europeu", *Pedralbes: revista d'història moderna*, núm. 18 (1998), p. 303-310.

Xavier MARCÓ I MASFERRER, "La diferenciació pagesa a la Catalunya baixmedieval: la revisió del cas de

la vall d'Aro", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 21 (2008), p. 125-149.

Josep Maria MARTÍ I BONET, *El martiri dels temples a la diòcesi de Barcelona (1936-1939)*, Barcelona: Arxiu Diocesà de Barcelona, 2008.

Josep PERARNAU I ESPELT, "El receptari del sabadellenc Joan Martina (1439). (Carpentràs, Biblioteca Inguimbertine, ms. 126, ff. 86-90, etc)", *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 11 (1992), p. 289-328.

Esther REDONDO GARCÍA, *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona: CSIC, Institució Milà i Fontanals, Departament d'estudis medievals, 2002.

Lluís SALES I FAVÀ, *La ciutat de Barcelona segons el fogatjament de 1496*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona, MUHBA, 2021 (Documents; 14).

Lluís SALES I FAVÀ, "Població, riquesa i treball en una parròquia rural a la baixa edat mitjana (Llagostera, c. 1460-1490)", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 35 (2023), p. 179-204.

Roser SALICRÚ I LLUCH, "De quan els esclaus no eren (només) negres africans: a l'entorn de l'esclavitud i del tràfic d'esclaus a la Mediterrània tardomedieval des de l'observatori barceloní", *Drassana: Revista del Museu Marítim*, núm. 25 (2017), p. 52-65.

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV: l'assegurança contra fugues*, Barcelona: CSIC, vol. 34 (1998), p. 165-175.

Roser SALICRÚ I LLUCH, "L'esclau com a inversió? Aprofitament, assalariament i rendibilitat del treball en l'entorn català tardomedieval", *Recerques: història, economia, cultura*, núm. 52 (2006), p. 49-85.

Roser SALICRÚ I LLUCH, "Propietaris d'esclaus a l'àmbit rural de la vegueria de Barcelona segons el Llibre de la Guarda de 1425. El cas del Maresme", *Sessió d'Estudis Mataronins*, núm. 10 (1993), p. 115-126. ●